

АСПЕКТИ ВРАХУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРИ ФОРМУВАННІ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ

Іванів І.,

*Львівський національний університет
імені Івана Франка*

Іванів І. Аспекти врахування зарубіжного досвіду при формуванні органів конституційної юрисдикції в Україні.

У публікації досліджуються питання формування суддівського корпусу органів конституційної юрисдикції як в Україні, так і в зарубіжних державах. Аналізуються різні підходи до формування складу органів конституційного контролю, визначено історичні, економічні, політичні та ніші чинники, що зумовили певний порядок формування таких органів. Відзначається важлива роль особливостей формування складу органів конституційної юрисдикції у забезпеченні незалежності цього органу й у забезпеченні належної правової охорони конституції. Відзначено, що аналіз зарубіжного досвіду в означеному питанні є поштовхом для розширення наукової та експертної дискусії у цьому напрямку з метою віднайдення найоптимальніших шляхів подолання проблеми якісного формування Конституційного Суду України, зважаючи на усталені успішні практики зарубіжних держав.

Встановлено, роль та значення органу конституційної юстиції у суспільстві та правовій і політичній системі сучасної конституційної, демократичної держави є надзвичайно вагомим. Конституційний Суд як орган конституційного контролю посідає важливе місце у механізмі легітимації державної влади, оскільки він покликаний захищати закріплені Конституцією суверенні права народу від протиправних дій та рішень органів публічної влади. Для цього Суд має виступати як безумовний авторитетний орган державної влади, що наділений не тільки правом, а й реальною можливістю здійснювати заходи спрямовані на охорону Конституції. Одним із важливим елементів забезпечення такого статусу є належне та якісне наповнення Суду високопрофесійними кадрами, що в першу чергу пов'язано із процесами формування складу КСУ.

Однак, як відзначається у науково-експертному середовищі, навіть у тих європейських країнах, де використовується так званий змішаний принцип формування складу органу конституційної юрисдикції (як в Україні), не використовується якогось універсального підходу до призначення суддів конституційного суду, адже кожна держава регулює це питання по-своєму. А тому висловлюються пропозиції, зокрема, зважаючи на особливості нашої політичної системи та незавершеність судової реформи, було б доцільно виключити з'їзд суддів з-поміж суб'єктів, які уповноважені формувати склад Конституційного Суду України (не забуваймо, що для цього потрібні зміни до Конституції), а саму процедуру відбору суддів КСУ доручити відповідній комісії, члени якої номінувалися б як національними, так і міжнародними експертами. Вирішення означених питань є надзвичайно актуальним, а тому є поштовхом для розширення наукової та експертної дискусії у цьому напрямку з метою віднайдення найоптимальніших шляхів подолання проблеми якісного формування Конституційного Суду України, зважаючи на усталені успішні практики зарубіжних держав.

Ключові слова. Орган конституційної юрисдикції; правова охорона конституції; суддя органу конституційної юрисдикції; формування складу органу конституційного контролю; незалежність суддів.

Ivaniv I. Aspects of taking into account foreign experience in the formation of bodies of constitutional jurisdiction in Ukraine.

The publication examines the formation of the judiciary of constitutional jurisdiction both in Ukraine and abroad. Different approaches to the formation of the composition of constitutional review bodies are analyzed, historical, economic, political and niche factors that determined a certain order of formation of

such bodies are identified. The important role of the peculiarities of the formation of the composition of the bodies of constitutional jurisdiction in ensuring the independence of this body and in ensuring the proper legal protection of the constitution is noted. It is noted that the analysis of foreign experience in this issue is an impetus to expand scientific and expert discussion in this direction in order to find the best ways to overcome the problem of quality formation of the Constitutional Court of Ukraine, given the established successful practices of foreign countries.

It is established that the role and importance of the body of constitutional justice in society and the legal and political system of a modern constitutional, democratic state is extremely important. The Constitutional Court, as a body of constitutional control, occupies an important place in the mechanism of legitimation of state power, as it is designed to protect the constitutionally enshrined sovereignty of the people from illegal actions and decisions of public authorities. To this end, the Court must act as an unconditional authoritative body of state power, endowed not only with the right but also with a real opportunity to take measures aimed at protecting the Constitution. One of the important elements of ensuring this status is the proper and high-quality staffing of the Court with highly professional staff, which is primarily related to the processes of forming the CCU.

However, as noted in the scientific and expert community, even in those European countries where the so-called mixed principle of forming a body of constitutional jurisdiction (as in Ukraine), no universal approach is used to appoint judges of the constitutional court, as each state regulates this issue in its own way. Therefore, proposals are made, in particular, given the peculiarities of our political system and incomplete judicial reform, it would be appropriate to exclude the Congress of Judges from among the entities authorized to form the Constitutional Court of Ukraine (let's not forget that this requires changes to Of the Constitution), and to entrust the procedure of selection of CCU judges to the relevant commission, the members of which would be nominated by both national and international experts. Resolving these issues is extremely important, and therefore is an impetus to expand scientific and expert discussion in this direction in order to find the best ways to overcome the problem of quality formation of the Constitutional Court of Ukraine, given the established successful practices of foreign countries.

Key words: body of constitutional jurisdiction; legal protection of the constitution; judge of a body of constitutional jurisdiction; formation of the composition of the body of constitutional control; independence of judges.

Вступ. Побудова правової держави та розвиток громадянського суспільства потребують насамперед реалізації засад верховенства права, створення умов для максимального забезпечення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Верховенство права є вираженням проведення такої політики, яка відповідає потребам суспільства і не може виходити за межі права, високих моральних принципів, закладених у ньому [15]. Одним із ключових питань у цьому аспекті має бути створення державою сприятливих умов для функціонування справедливого, незалежного та безстороннього суду.

Актуальні питання організації функціонування судової влади й удосконалення механізму добору суддів на посади були предметом уваги учених правників на різних етапах розвитку суспільства [18]. Особливого значення питання формування корпусу суддів Конституційного Суду України набувають на сучасному етапі державотворення, коли суспільство в Україні стикаються із неоднозначними та подекуди неаргументованими рішенням органу конституційної юрисдикції.

Означені події розпочали дискусію щодо доброчесності суддів КСУ, і навіть більше – щодо можливого перезавантаження цього органу. Однак, на думку експертної громадськості, без зміни процедури призначення суддів в КСУ не варто очікувати якісного оновлення складу суду, оскільки конституційні вимоги щодо правничої компетентності та доброчесності так і залишаються просто ідеалістичними деклараціями [13]. Відтак, *метою цієї статті* є спроба з'ясувати підходи до формування суддівських корпусів в органах конституційної юрисдикції в зарубіжних країнах задля можливості імплементації цього досвіду в українські реалії.

Аналіз основних публікацій. Означене питання активно досліджувалося низкою науковців, серед них зокрема варто згадати таких як: Авдєєв Д. С., Анакіна Т., Батанова Н. М., Бориславська О.М., Бровченко Н.В., Бурак О. В., Верлос Н.В., Георгіца А. З., Городовенко В.В., Грін О., Гринюк Р. Ф., Гузій А. А., Гультай М., Гусар О.А., Захарченко М. А., Заяць І.Я., Євсєєв О., Комарова Т. В., Куйбіда Р.О., Лапка О. Я., Пікуля Т. О., Ментух Н., Мішина Н.В., Міхальов В.О., Молдован В. В., Москвич Л., Назаров І. В., Панкевич О.З., Паславська Н., Пивовар Ю.І., Різник С. В., Сабодаш В., Селіванов А. О.,

Сліденко І. Д., Слінько С.В., Скомороха Л., Толкачова І. А., Федина Д. І., Федоренко В. В., Федорчук А., Фесенко Л., Чебан В.І., Цимбалістий Т., Шаповал В.М., Шаптала Н. К., Шевчук С., Шевчук О., Шишкін В. І. С. та інші.

Виклад основного матеріалу. Як відзначається у науковій літературі, в світі існує усього три способи формування конституційних судів: 1) рішення щодо персонального складу конституційного суду приймається автономно органами, що представляють три гілки влади (Болгарія, Грузія, Італія, Молдова, Україна); 2) призначення (обрання) суддів Конституційного Суду здійснюється автономно органами, що представляють дві гілки влади законодавчу і виконавчу (Австрія, Канада, Румунія, Чехія); 3) формування конституційного суду здійснюється за участі і у взаємодії різних гілок влади. При цьому остаточне рішення щодо кандидатур на посади суддів приймаються або виключно органом законодавчої влади (Естонія, Литва, Німеччина, Польща, Угорщина), або лише главою держави (Бельгія, Данія, Туреччина). Проте в обох випадках відповідні органи приймають рішення на основі подань (пропозицій) що вносяться главою держави чи органами, що представляють інші гілки влади. Іншим варіантом взаємодії у формуванні органу конституційної юстиції є затвердження суддів, обраних парламентом, президентом держави [16].

Так, наприклад у Болгарії, Грузії, Італії, Молдові, Сербії, Україні посади суддів конституційного суду в рівній кількості заповнюють президент, парламент і збори суддів або вищі суди (вища рада магістратури). Наприклад, у п. 1 ст. 147 Конституції Республіки Болгарії встановлено, що “Конституційний Суд складається з 12 суддів, одна третинна яких обирається Ненародними Зборами, одна третинна призначається Президентом і одна третинна обирається загальними зборами суддів Верховного касаційного суду та Верховного адміністративного суду”, у п. 2 ст. 88 Конституції Грузії зазначено, що “Конституційний Суд складається з дев’яти суддів-членів Конституційного Суду.

Трьох членів суду призначає Президент Грузії, трьох членів обирає Парламент, а трьох членів призначає Верховний Суд”, у ч. 1 ст. 135 Конституції Італійської Республіки визначено, що “Конституційний суд складається з п’ятнадцяти суддів, призначаєм по третинні: Президентом Республіки, Парламентом на спільному засіданні палат і вищими загальним і адміністративним магістратурами”.

У більшості зарубіжних країн застосовується змішаний спосіб, за якого у формуванні органів конституційного контролю беруть участь представники різних гілок влади або самостійно, або разом.

Наприклад, в Італії до складу Конституційного суду входять 15 суддів, що призначаються по одній третинні президентом, парламентом на сумісному засіданні палат і вищими судовими інстанціями (касаційний суд обирає трьох суддів, Державна рада й Рахункова палата - по одному).

Аналогічний порядок існує в Болгарії, де Конституційний суд складається з 12 суддів, одна третинна яких призначається президентом, одна третинна обирається ненародними зборами, ще одна третинна - загальними зборами суддів Верховного касаційного суду і Верховного адміністративного суду [14, с. 23-27].

Натомість у Греції застосовується унікальний порядок формування органу конституційної юрисдикції. Для здійснення конституційної юрисдикції створюється Спеціальний найвищий суд, який складається з Президента Верховного адміністративного суду, Президента Верховного цивільного та кримінального суду, Президента Суду аудиторів, 4 радників Верховного адміністративного суду, 4 членів Верховного цивільного та кримінального суду (які обираються на 2 роки шляхом жеребкування). В окремих випадках, передбачених Конституцією Греції, до складу цього суду вводяться два професори права з юридичних факультетів університетів Греції, які також обираються шляхом жеребкування. У деяких країнах судова влада сама по собі не є суб’єктом призначення суддів конституційного суду, але вона вносить відповідному суб’єкту подання про їх призначення. Наприклад, в Іспанії Загальна рада судової влади вносить Королю подання про призначення 2 із 12 суддів, в Латвії Пленум Верховного Суду вносить Сейму подання про призначення 2 із 7 суддів, а в Литві Президент Верховного Суду вносить Сейму подання про призначення 3 із 9 суддів [13].

Процедури формування конституційних судів цих держав спрямовані на досягнення двох цілей, які залишилися нездійсненими в Україні, а саме:

а) деполітизацію (департизацію) процесу отримання повноважень судьями конституційного органу. Особлива загроза в цьому плані висувається з боку парламентської більшості, структурованої переважно за партійними депутатськими фракціями;

б) прихід до складу конституційного суду не просто професійних юристів (наприклад, суддів), а тих із них, які є авторитетними носіями (і творцями) правової доктрини.

Способи досягнення таких цілей є різними. У Словацькій Республіці відповідно до ненової редакції ст. 134 Конституції конституційний суд складається з 13 суддів, причому парламент (Національна рада Словацької Республіки) готує подання з кандидатурами на посади суддів з розрахунком, щоб їх кількість удвічі перевищувала кількість вакантних посад, а призначення суддів здійснює Президент Словацької Республіки.

В Угорській Республіці досвід у формуванні конституційного суду є особливо повчальним для України. Порядок отримання повноважень суддями конституційного суду визначається в Конституції цієї держави таким способом: «Одинадцять членів Конституційного суду обираються Державними зборами. Пропозиції про кандидатури у члени Конституційного суду висуваються Номінаційною комісією, що складається з членів депутатських партійних фракцій, що володіють представництвом у Державних зборах. Для обрання членів Конституційного суду необхідно дві третини голосів депутатів Державних зборів [11, с. 55-67].

Цікавим до аналізу є процес формування і реформування Конституційного суду у ФРН. Утворення Федерального Конституційного суду у ФРН передбачалось Конституцією 1949 року, а функціонування стало можливим після ухвалення Закону 1951 року.

Питання формування та діяльності Федерального Конституційного суду ФРН (Bundesverfassungsgerichts) регулюють: 1) Конституція ФРН; 2) Закон «Про Федеральний Конституційний Суд» (Bundesverfassungsgerichtsgesetz – BVerfGG).

До складу суду входять 16 суддів. Федеральний Конституційний Суд складається з двох сенатів, до кожного з яких обираються 8 суддів. Три судді кожного сенату мають бути обраними з-поміж суддів Верховних федеральних судів (Верховного федерального суду, Федерального адміністративного суду, Федерального фінансового суду, Федерального суду з трудових спорів та Федерального соціального суду). Як правило, право на обрання мають судді, які мають щонайменше 3-річний досвід роботи на посаді одного з Верховних федеральних судів. Бундесрат та Бундестаг призначають по половині складу суддів кожного Сенату Суду [1; 17, с. 2].

Сенати не мають права контролювати рішення один одного, якщо один Сенат не погоджується із правовою позицією іншого, то рішення в цьому випадку приймає Пленум у складі всіх суддів Федерального Конституційного Суду [5, s. 801]. Рішення ж щодо скликання Пленуму ухвалює виключно первинно відповідальний за справу Сенат. До компетенції Пленуму входить також прийняття рішень щодо звільнення суддів ФКС з посад або їхнього виходу на пенсію. Згідно параграфу 3 Закону, суддя має досягнути віку 40 років, мати право бути обраним до Бундестагу, дати письмову згоду на членство у Федеральному Конституційному суді і мати відповідну кваліфікацію на посаду судді. До неї прирівнюється здобутий у НДР диплом юриста. Три судді кожного Сенату обираються серед федеральних суддів інших федеральних судів. Така норма мала б забезпечити врахування суддівського досвіду у здійсненні правосуддя ФКС. Для усіх суддів ФКС ця служба є основним місцем праці. Лише викладацьку діяльність у вищих учбових закладах можна поєднувати з діяльністю судді Федерального Конституційного Суду [3]. Суддів ФКС обирають строком на 12 років; віковий ценз – 68 років. Для гарантування їхньої незалежності повторне обрання не допускається [2].

Звернімося до досвіду Австрії. Перший закон про Конституційний суд 1920 року був відредагований 7 грудня 1929, а 18 грудня 1925 року утворення та діяльність Конституційного суду Австрії були врегульовані окремим Федеральним законом. З 1934 до 1945 року внаслідок так званого перевороту Дольфуса Конституційний суд Австрії призупинив свою діяльність, а вже у 1953 році був прийнятий новий Закон про Конституційний суд, який зі змінами і поправками діє до сьогодні [10].

Щодо складу Конституційного суду Австрії, то туди входять президент, віцепрезидент, 12 суддів і 6 запасних членів, які не входять до основного складу. Членів суду призначає Президент Австрії за поданням Федерального правління, Національної ради та Бундесрату. Члени Конституційного суду повинні мати юридичну освіту і юридичний стаж 10 років. Оскільки суд працює сесійно в середньому 4 рази на рік, то в перервах між сесіями судді можуть займатись своєю звичною діяльністю. Виняток становить заборона на будь-яку політичну діяльність [7].

Різноманітні аспекти функціонування Конституційного Суду Литви (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas) регулюють такі нормативно-правові акти: 1) Конституція Республіки Литва; 2) Закон «Про Конституційний Суд»; 3) Регламент Конституційного Суду. До складу Конституційного суду Литви входять 9 суддів, термін повноважень яких складає 9 років. Кожен три роки склад суду оновлюється на третину. Сейм призначає однакову кількість суддів конституційного Суду з-поміж

кандидатів, представлених Президентом Республіки, Спікером Сейму та Головою Верховного Суду. Відповідно до статті 5 Закону «Про Конституційний Суд» кандидатом на посаду судді Конституційного Суду може бути особа, яка: 1) є громадянином Литви; 2) має бездоганну репутацію; 3) має вищу юридичну освіту; 4) протягом 10 років працювала у галузі права або у сфері юридичної науки [9; 17, с. 4-5].

Цікавим є процес формування Конституційного суду Бельгії. У 1980 році Конституцією функцію контролю за розподілом повноважень між органами влади та перегляду їх норм, що мають силу закону, закріплено за Конституційним Судом, який не вважається частиною судової влади, і половина членів якого є колишніми парламентарями. Мета полягала в забезпеченні єдиного підходу при здійсненні конституційного тлумачення у справах, що стосуються повноважень органів влади федерального рівня та суб'єктів федерації. Окрім цієї першої місії Конституційного Суду, його юрисдикція згодом була поширена і на відповідність законодавства правам і свободам особи. З 1988 року Конституційний Суд наділений повноваженням контролювати дотримання статей 10 і 11 (принцип рівності та недискримінації) і 24 (право і свобода освіти) Конституції, а з 2003 року юрисдикція Суду була розширена на увесь Розділ II (“Бельгійці та їх права”) Конституції, а також на статті 170, 172 і 191 (принципи законності та рівності у податкових питаннях, а також захист іноземців) [8].

До складу суду входять 12 суддів, шість нідерландомовних та шість франкомовних. Хоча б один з суддів повинен знати також німецьку мову. Кожна мовна група складається із трьох суддів, призначених на основі їх юридичного досвіду (професорів права в бельгійському університеті, судових працівників у Верховному суді або Державній раді, юридичних секретарів в Конституційному суді) та трьох суддів, які мають принаймні п'ятирічний досвід роботи членами парламенту. Суд складається з суддів обох гендерів, принаймні на одну третину із найменш численної групи. Призначає суддів король Бельгії пожиттєво. Кандидатам на посаду судді Конституційного Суду Бельгії має бути не менше сорока років. Судді можуть займати посаду до досягнення віку семидесяти років. Існують суворі правила несумісності з іншою посадою чи професійною діяльністю. Судді кожної мовної групи обирають президента, який головує по черзі строком на один рік, починаючи з 1 вересня.

Варто згадати також і досвід тих країн, де функцію конституційного контролю здійснюють квазі-судові органи. Наприклад, Франція, яка відноситься до тих європейських країн, які спробували сформувати свій специфічний інститут конституційного контролю, який отримав назву Конституційна рада і виник одразу після прийняття Конституції П'ятої республіки в 1958 році. Його називають квазісудовим, бо при розгляді питань до реформи 2008 року фактично була відсутня змагальність сторін, процес відбувався закрито і письмово, оскільки рада здійснювала лише попередній контроль, тобто перевіряла на відповідність нормам Конституції тільки проекти нормативно-правових актів. Після реформи нарешті був запроваджений і наступний контроль, хоча і з деякими обмеженнями. Так, конституційний контроль неможливий стосовно законів, прийнятих на референдумах, а також конституційному контролю не підлягають акти Президента, які не пов'язані зі здійсненням ним делегованих повноважень.

Конституційна рада складається з 9 членів, термін повноважень яких складає 9 років і не підлягає поновленню, а кожні три роки рада оновлюється на третину. Три члени призначаються Президентом, три Головою Національних зборів і три Головою Сенату. Реформа 2008 року надала Парламенту право затверджувати членів, попередньо призначених відповідними суб'єктами [4]. Крім цього, до ради пожиттєво входять всі колишні Президенти. У складі Конституційної ради обов'язково повинні бути два члени – спеціалісти з конституційного права.

В Іспанії після повалення диктатури Франко конституційне право було дуже слабо розвинене, Конституційний Суд взагалі не існував, тому і конституційна доктрина не формувалась. Сучасна демократична Іспанія запозичила дуже багато положень із німецької *Verfassungsdogmatic*, подекуди навіть без перекладу, за що часто піддається критиці з боку науковців. На посаду одного із 12 суддів Конституційного Суду Іспанії можуть бути призначені лише громадяни Іспанії, які мають юридичну освіту, досвід роботи судьями або прокурорами, є викладачами вищих навчальних закладів, державними службовцями, а також всі юристи із загальноновизнаним авторитетом, що мають не менше 15 років юридичної практики. В структурі Суду діють наукові радники. Конституційному суду допомагають адвокати, які обираються на конкурсній основі серед державних службовців, що склали спеціальний правничий екзамен на найвищі бали. Суд може також призначити тимчасових радників, які можуть бути:

а) викладачами права, які займалися викладацькою або дослідною діяльністю принаймні п'ять років і які отримали необхідну акредитацію для отримання наукового ступеня професора, доктора або іншого релевантного ступеня в державних або приватних університетах;

б) членами суддівства та адвокатами, що мають принаймні п'ять років професійної практики;

в) державними службовцями, що склали спеціальний правничий екзамен на найвищі бали і мають щонайменше п'ять років професійної практики;

г) науковими радниками, що мають щонайменше десять років професійного досвіду [6].

Цікавим також є той факт, що в Нідерландах та Фінляндії серед країн Європи інститут конституційного контролю взагалі відсутній. У Нідерландах відповідно до Конституції діє презумпція непорушності законів, а тому суди не мають права розглядати питання про конституційність законів. Така ж норма діє і у Фінляндії, однак згідно з тлумаченням законодавства, а не Конституції. Суди не уповноважені робити висновки про конституційність законів або відмовлятися робити висновки щодо конституційності законів або відмовлятися застосовувати норму закону за мотивами її неконституційності. У той же час вони не вправі застосовувати норми підзаконних актів, які прямо суперечать Конституції [12].

Висновок. Роль та значення органу конституційної юстиції у суспільстві та правовій і політичній системі сучасної конституційної, демократичної держави є надзвичайно вагомою.

Конституційний Суд як орган конституційного контролю посідає важливе місце у механізмі легітимації державної влади, оскільки він покликаний захищати закріплені Конституцією суверенні права народу від протиправних дій та рішень органів публічної влади. Для цього Суд має виступати як безумовний авторитетний орган державної влади, що наділений не тільки правом, а й реальною можливістю здійснювати заходи спрямовані на охорону Конституції. Одним із важливим елементів забезпечення такого статусу є належне та якісне наповнення Суду високопрофесійними кадрами, що в першу чергу пов'язано із процесами формування складу КСУ.

Однак, як відзначається у науково-експертному середовищі, навіть у тих європейських країнах, де використовується так званий змішаний принцип формування складу органу конституційної юрисдикції (як в Україні), не використовується якогось універсального підходу до призначення суддів конституційного суду, адже кожна держава регулює це питання по-своєму. А тому висловлюються пропозиції, зокрема, зважаючи на особливості нашої політичної системи та незавершеність судової реформи, було б доцільно виключити з'їзд суддів з-поміж суб'єктів, які уповноважені формувати склад Конституційного Суду України (не забуваймо, що для цього потрібні зміни до Конституції), а саму процедуру відбору суддів КСУ доручити відповідній комісії, члени якої номінувалися б як національними, так і міжнародними експертами [13]. Вирішення означених питань є надзвичайно актуальним, а тому є поштовхом для розширення наукової та експертної дискусії у цьому напрямку з метою віднайдення найоптимальніших шляхів подолання проблеми якісного формування Конституційного Суду України, зважаючи на усталені успішні практики зарубіжних держав.

Список використаних джерел:

1. Act on the Federal Constitutional Court (Bundesverfassungsgerichtsgesetz – BVerfGG). URL: http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Gesetze/BVerfGG.pdf?__blob=publicationFile&v=5.
2. Bettermann K. A. Opposition und Verfassungsrichterwahl. *Festschrift für Konrad Zweigert*. Tübingen : Mohr, 1981. 941 S.
3. BverfGE (Bundesverfassungsgericht Entscheidung) 65, 152 (157). URL: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv001184.html>.
4. La Loi constitutionnelle №2008-724 du 23 juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve Republique. URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019237256>.
5. Niebier E. Plenarentscheidungen des Bundesverfassungsgerichts gem. § 16 BVerfGG / Hrsg. von P. Badura; Rupert Scholz. Wege und Verfahren des Verfassungslebens : Festschrift für Peter Lerche zum 65. Geburtstag. München : Beck, 1993.
6. Organic law 2/1979 on the Constitutional court of Spain, of 3 october 1979. URL: <https://www.tribunalconstitucional.es/es/tribunal/normativa/Normativa/LOTC-en.pdf>
7. Ronald Faber. The Austrian Constitutional Court – An Overview. *Vienna Journal on International Constitutional Law*. 1/2008. P. 49-53.

8. Special Majority Act of 9 March 2003. Moniteur belge, 11 April 2003, 1st edition.
9. The Law on the Constitutional Court. URL: <http://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutional-court/193>.
10. Арутюнян Г. Г. Конституційний контроль: характер функціонування і розвитку системи. Монографія. Москва, 1997. 176 с.
11. Гультяй М. Досвід функціонування інституту конституційної скарги у Федеративній Республіці Німеччині та перспективи його запровадження в Україні. *Питання конституційного права*. Вісник № 3(66). С. 55 - 67.
12. Конституционное право государств Европы : учеб. пособие / Отв. ред. Д. А. Ковачев. Москва : Волтерс Клувер, 2005. 320 с.
13. Марусяк О. Формування конституційного суду в Україні та зарубіжних країнах. Українська правда. UR : <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/12/2/7275590/>.
14. Ментух Н., Шевчук О. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності органів юстиції. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 23-27
15. Основи конституційного права України. За ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 480 с.
16. Портнов А. В. Особливості інституту конституційного контролю в Швейцарській Конфедерації. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 3 (11) 2012. С. 139-146.
17. Порядок призначення суддів конституційних судів ФРН, Литви та Польщі Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL : <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29245.pdf>
18. Федорчук А. Імплементация зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів URL : <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/8/22.pdf>